

Azərbaycan yeni orta güc kimi: geosiyasi özəlliklər

Hazırda Azərbaycanın dövlət identikliyində "orta güc" konseptinin xüsusi yer tutduğu haqqında araşdırmalar aparılır, təsniflər verilir. Özlüyündə çox aktual olan bu məsələnin daha dərinədən siyasi-nəzəri təhlili vacibdir. Bu istiqamətdə tədqiqatların davam edəcəyinə şübhə etmirik. Biz də həmin müstəvidə Azərbaycanın orta güc kimi malik olduğu keyfiyyətləri və xüsusiyyətləri təhlil etməyə ciddi ehtiyac görürük.

"Orta güc" anlayışının politoloji anlamı

Beynəlxalq münasibətlərdə "fövqəlgüc" anlayışı aktiv şəkildə işlədilir. Bu kateqoriyaya hərbi-siyasi və iqtisadi inkişaf səviyyəsi, ərazi ölçüləri və əhali sayı ilə seçilən dövlətlər aid edilir. Politoloqlar fövqəldövlətlərin tədqiqinə böyük diqqət yetirirlər. XXI əsrin gəlişi ilə dünyada nizamında gözlənilən yeniliklər fonunda başqa səviyyəli dövlətlərin də təsnifinə xüsusi maraq göstərilir. Həmin kontekstdə politoloqlar "orta güc" anlayışının tərifinə getdikcə daha çox baş vururlar. Bunun səbəbi dünyanın çoxqütblü modelə keçməsi ehtimalının artması ilə bağlıdır. Hətta bir sıra mütəxəssislər bu modelin bazasının hazır olduğundan bəhs edirlər. Hər bir halda indi dünyada fövqəlgüclərlə yanaşı, onlardan bir pillə aşağı rəndə elə dövlətlər formalaşır ki, onlara "orta güc" deyirlər. Yəni dövlətlərin qlobal miqyasda geosiyasi təsirləri getdikcə artır.

Bu məntiq çərçivəsində "orta güc nədir?" sualı aktualdır. Onun hələlik yekdil tərfi yoxdur və müxtəlif parametrlərə görə müəyyən edilir. Məsələn, elmi tədqiqatlarda daha çox iqtisadi, hərbi, siyasi və xarici siyasi təsir əhatəsi vurğulanır. Bu zaman orta güc əməkdaşlıq-vasitəçilik kontekstində qiymətləndirilə bilər. Məsələn, A.F.Kuper orta güc dövlətlərini vasitəçi-güc, katalizator-güc və qüvvələr balansının qoruyucusu növlərinə ayırır. A.Çapnik "orta güc" anlayışının tərifində üç yanaşmanın mövcudluğunu qeyd edir. Onları iyerarxik, davranış xarakterli və struktur xarakterli kimi təsnif edir. Nəhayət, E.Fels orta güc dövlətlərinin xüsusi qrup təşkil etdiyini və onların hərbi güc, iqtisadi potensial və xarici siyasətdə təsir göstərəcələrinə görə seçildiyini vurğulayır.

Beləliklə, müasir politologiyada "orta güc" anlayışı dövlətin siyasi, iqtisadi, mədəni sahələrdə və xarici siyasətdə təsir imkanları kimi faktorlarla müəyyən edilir. Burada, təbii ki, universal meyar müəyyənələşdirmək imkansızdır. Lakin dövlətin iqtisadi potensialı, inkişaf tempi və xarakteri, hərbi, siyasi, iqtisadi imkanları nəzərə alınmalıdır.

Bu meyarlar prizmasından Azərbaycanın orta güc kimi xarakterizə edilməsinin əsasları vardır. Həm də maraqlıdır ki, Azərbaycan özünəməxsus anlamda XXI əsrin ilk üç onilliyində kiçik gücdən orta güc səviyyəsinə yüksəlmiş dövlətdir. Bu aspekt üzərində dayanmaq olar.

Bu il aprelin 9-da ADA Universitetində Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə keçirilmiş "Yeni dünya nizamına doğru"

mövzusunda beynəlxalq forumda beynəlxalq münasibətlər üzrə ispaniyalı professor J.Huklanın Azərbaycan Prezidentinə ünvanladığı sual böyük maraqla qarşılanmışdı. İspaniyalı professor sual etmişdi ki, "Qoşulmama Hərəkatına sədrlik təcrübənizi nəzərə alaraq, orta güc kimi Azərbaycanın yeni dünya nizamında rolu nədən ibarətdir?". Professorun sualında iki məqam ifadə olunub.

Birincisi, beynəlxalq münasibətlər üzrə alimlər Azərbaycanı artıq orta güc kimi qəbul edirlər. İkincisi, onlar bu zaman məsələyə daha çox Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlardakı fəaliyyəti kontekstində nəzər salırlar. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan orta güc kimi əsasən xarici siyasətinin təsir dairəsinə, o cümlədən beynəlxalq nüfuzuna görə diqqət çəkir.

Onu da vurğulayaq ki, xarici tədqiqatçılar Azərbaycanın orta güc kimi fəaliyyəti

red.) beynəlxalq təşkilatların müdaxiləsi olmadan əldə edilmiş ikitərəfli kompromis münasibətilə təbrik edirəm".

İspaniyalı professorun bu fikri ilə razılaşan Azərbaycanın dövlət başçısı məsələnin mahiyyətini daha geniş aspektdə açaraq bu mövzuda aşağıdakı fikirləri ifadə edib: "Siz Avropa Şurasının və beynəlxalq təşkilatların Ermənistan ilə münaqişəni həll etmək qabiliyyətini vurğuladınız. Bizim bu təşkilata qoşulduğumuz dövr mənim xatirəmədir. O zaman mən parlamentin üzvü idim. Bizim Avropa Şurası ilə bağlı böyük gözləntilərimiz var idi, hesab edirdik ki, o, bizə bu məsələni beynəlxalq gündəliyə daxil etməyə yardım göstərəcək, biz bu Avropa strukturunun dəstəyini əldə edəcəyik. Çünki burada kimin qurban, kimin işə təcavüzkar olduğu aydın idi. Lakin təəssüflər olsun ki, bu baş vermədi".

yətini başlıca olaraq, Qoşulmama Hərəkatındakı fəaliyyəti kontekstində izləyirlər. Buradan Azərbaycanın orta güc aktoru olaraq xarakteristikasının bir sıra mühüm siyasi özəlliklərinə nəzər sala bilərik. Öncə, Azərbaycan Prezidentinin verilən suala cavabının mahiyyətinə qısa nəzər yetirək. Çünki həmin cavabda, faktiki olaraq, Azərbaycanın orta güc politoloji xarakteristikası dəqiq və yığcam ifadə edilib.

Əslində, J.Hukla Azərbaycanın orta güc kimi fəaliyyətini Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı atdığı addımlar fonunda qiymətləndirir. Yəni professor Qoşulmama Hərəkatında Bakının gördüyü işləri ATƏT-də, AŞPA-da və bütövlükdə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi kontekstində hər bir beynəlxalq təşkilatda yeritdiyi siyasətin məntiqi davamı kimi görür.

Beynəlxalq təşkilatlarda siyasi nüfuz

J.Hukla Azərbaycanın orta güc imkanlarını hələ İspaniyanın AŞPA-da nümayəndəsi olduğu dövrdə müşahidə etdiyini vurğulayıb. J.Hukla deyib ki, AŞPA-da Qarabağ məsələsinin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində həlli üçün illər sərf edilib, ancaq sonda belə bir qənaətə gəlinib ki, "bu işdə beynəlxalq hüquq və beynəlxalq təşkilatlar tam uğursuzluğa düşər olublar. Sizi (Azərbaycan Prezidentinə xitab edir -

Azərbaycan dövləti münaqişənin beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində hüquqi normalar və ədalətlik prinsipi üzrə həllinə öncədən ümid bəsləyib. Ancaq 2001-ci ildə Azərbaycan Avropa Şurasına üzv olduğdan sonra oradakı fəaliyyətində tamamilə fərqli mənzərənin şahidi olub. Prezident İlham Əliyev bununla bağlı ispaniyalı professorun sualına cavabında deyib: "Təəssüflər olsun ki, biz orada ədalətli mövqeyimizin dəstəklənmədiyini gördük. Həmçinin orada çoxsaylı ermənipərəst lobbiciləri gördük. Xatırlayıram ki, biz öz aramızda onları Azərbaycana nifrət edənlər adlandırırırdıq. Bu gün də onların sayı kifayət qədərdir. Beləliklə, bizim gözləntilərimiz özünü doğrultmadı".

Prezident İlham Əliyev məsələ ilə bağlı başqa bir maraqlı məqamı yada salıb. 2005-ci ildən sonra ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri ilə AŞPA arasında münaqişə ilə bağlı çəkişmə və fikir ayrılığı mövcud olub. İlham Əliyev ifadə edib: "Mənə məlumdur ki, hətta ATƏT-in Minsk qrupu Strasburqa səfər edərək ABŞ, Rusiya və Fransanın vahid mövqeyini orada ortaya qoymuşdu: "Bu prosesə qarışmayın, bu, bizim inhisarımızdadır. Müdaxilə etməyin".

Bütün bunların fonunda aydın idi ki, beynəlxalq təşkilatlar münaqişəni həll etmək istəmirlər və ya edə bilmirlər. Buna qarşılıq Azərbaycan siyasi-diplomatik təsir gücünü ortaya qoydu. Məhz bu dinamikanı və güclü siyasi təsir imkanlarını duyan ispaniyalı professor da yeni orta güc

cün meydana gəlmiş qənaəti formalaşmağa başlayıb. Burada Azərbaycanın orta güc kimi başqalarından fərqli olan bir mühüm keyfiyyətini mütləq vurğulamaq lazımdır.

Xilaskar orta güc

Hazırda dünyada vasitəçi, katalizator və qüvvələr balansını qoruyan orta güc növlərindən danışırıqlar. Azərbaycan nümunəsində onların hər biri üzvi şəkildə bir-biri ilə bağlıdır. Bu kontekstdə Avropada gedən proseslərin fonunda Azərbaycan Prezidentinin ölkəmizin ərazi bütövlüyünü və suverenliyini bərpa etdikdən sonra beynəlxalq təşkilatların, o cümlədən AŞPA və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrlərinin münasibətinin əsl mahiyyətini açıqlayaraq vurğuladığı aşağıdakı fikirlərə bir daha diqqət edək: "...AŞPA özünün ərazi bütövlüyünü bərpa etdiyinə

görə Azərbaycanı cəzalandırmaq qərarına gəldi... Məhz bu səbəbdən onlar 2024-cü ilin yanvarında bizim nümayəndə heyətimizi səsvermə hüququndan məhrum etdilər. Onlar bunu insan hüquqları məsələsi çərçivəsinə daxil etməyə çalışdılar, ancaq bu, qətiyyətlə belə deyil".

Məntiqi olaraq belə alınır ki, AŞPA-da bir sıra dövlətlərin nümayəndələrinin də hiss etdiyi Azərbaycanın orta güc potensialı əvvəlcə xilasedici xarakterdə, məzmun və mahiyyətdə olub. İlk olaraq başlıca məqsəd də bundan ibarət idi. Burada əsas sual Azərbaycanın hansı dəyərləri xilas etməyi qarşısına qoyması ilə bağlıdır. İlk baxışdan söhbət Azərbaycanın ərazi bütövlüyündən, suverenliyindən getməlidir. Bu, doğrudan da belədir. Lakin real olaraq orta güc olmaq daha geniş konteksti - regional və qlobal miqyası əhatə etməlidir. Yəni əsl orta güc regional və qlobal miqyasda təsiri ola bilən problemlərin həllində aktivlik göstərməli, xarici siyasətinin nüfuz dairəsi geniş geosiyasi məkanı əhatə etməlidir.

Bu baxımdan Azərbaycan orta güc kimi beynəlxalq təşkilatlarda ədalətin, hüquq normalarının və dövlətlərarası münasibətlərdə humanitarlığın təmin edilməsi kimi aktual siyasi, diplomatik və geosiyasi faktorların təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirir.

(*ardı var*)

Kamal ADIGÖZƏLOV,
beynəlxalq münasibətlər üzrə ekspert